

Міщинська І. В., канд. пед. наук, доц.
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID ID: 0000-0002-5232-4811

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО ПРИКОРДОННОГО ДИСКУРСУ

Розглянуто особливості прикордонного дискурсу як особливої форми соціальної взаємодії. Висвітлено характерні риси комунікативних ситуацій прикордонного дискурсу. Проаналізовано умови, за яких відбувається сучасний прикордонний дискурс. Особлива увага приділяється професійному мовленню прикордонників, якому притаманна професійна прикордонна лексика залежно від сфери спілкування.

Ключові слова: комунікативні ситуації, прикордонний дискурс, професійне мовлення, мовленнєві акти, професійна лексика.

Поняття дискурсу, якому приділяється багато уваги в наукових розробках, визначається як «семіотичний простір, який складається з вербальних і невербальних знаків, орієнтованих на обслуговування певної комунікативної сфери, а також тезаурус прецедентних висловлень і текстів» [5, с. 132]. Виділяють особистісно-орієнтований і статусно-орієнтований типи дискурсу: «У першому випадку нас цікавить адресант з усіма його особистісними характеристиками, у другому – також адресант, але вже як представник тієї чи іншої групи людей. Особистісно-орієнтований дискурс представлений у двох основних різновидах – побутовому й художньому спілкуванні; статусно-орієнтований дискурс – у багатьох різновидах, що виділяються в тому або іншому суспільстві згідно із прийнятими в ньому сферами спілкування та наявними суспільними інститутами (політичним, діловим, науковим, педагогічним, медичним, військовим, спортивним, релігійним, юридичним та ін.)» [4, с. 4].

За соціально-ситуативним параметром розрізняють політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науко-

вий, електронний (інтернет-дискурс), медійний (засобів масової інформації) типи дискурсу тощо [8, с. 233–236]. На жаль, особливості прикордонного дискурсу недостатньо представлені в науковій літературі.

Метою статті є висвітлення характерних рис комунікативних ситуацій професійного прикордонного дискурсу як особливої форми соціальної взаємодії, що відбувається за певних обставин суспільного життя.

Мовознавці Ф. Бацевич, В. Беліков, І. Борисова, І. Шерстяних, І. Корольова, В. Красних, Л. Крисін, А. Маслова, К. Сєдов, С. Устименко, Н. Формановська й ін. проводили дослідження комунікативних ситуацій у межах мовленнєвих жанрів. Д. Пенева (2012) розглянула прагматичні особливості мовленнєвих ситуацій вибачення. А. Гіллеспі, Т. Рідер, Ф. Корніш і К. Кемпбел (2014) висвітлили специфіку комунікативних ситуацій у галузі охорони здоров'я. Е. Подховнік (2011) дослідила проблеми, що виникають в екзолінгвальних мовленнєвих ситуаціях. У роботі А. Хідаят (2016) розглянуті особливості мовленнєвих актів.

Комунікативна ситуація трактується як «обмежений у часі й просторі цілісний, соціально осмислений процес безпосередньої мовленнєвої взаємодії комунікантів в умовах, якими визначається їхня дискурсивна поведінка і способи реалізації їхніх прагмакомунікативних інтенцій» [6, с. 93]. Мовленнєвим ситуаціям притаманні такі ознаки, як місце спілкування; учасники спілкування (їхні особистісні властивості й характер взаємин один з одним); мотив спілкування; мовленнєвий намір; сфера спілкування; тема спілкування [1, с. 5].

Прикордонний дискурс, на думку фахівців, «існує в двох формах: усній і письмовій. Усний прикордонний дискурс – це спілкування людей під час виконання ними службових обов'язків. Це може бути мовлення між двома військовослужбовцями, між офіцером та особою, що перетинає державний кордон України, або ж офіцера-керівника перед підпорядкованим йому військовим підрозділом. Письмовий прикордонний дискурс є вторинним щодо усного мовлення. Письмове мовлення є власне діалогічним, адже діячами за таких умов

виступають два комуніканти: автор письмового документа та його читач» [3, с. 23].

Отже, дискурс – це складна комунікативна подія чи соціо-лінгвістична структура, яка створюється адресантом у конкретних комунікативних, соціальних і прагматичних ситуаціях. Щодо професійного дискурсу, то він розгортається в умовах професійної діяльності. Професійний прикордонний дискурс є невід’ємною складовою частиною професійної діяльності прикордонників.

Матеріалом дослідження є нормативні документи, навчальні матеріали, матеріали засобів масової інформації, у яких представлені комунікативні ситуації прикордонного дискурсу.

Особливістю професійного прикордонного дискурсу є «семіотична спеціалізація, тобто різноманіття засобів, якими користуються суб’єкти під час професійних комунікативних контактів» [3, с. 27]. Широко використовується професійна лексика під час здійснення офіцерами-прикордонниками професійної діяльності комунікативного спрямування. Оскільки професійна діяльність прикордонників передбачає як усну, так і письмову комунікацію із представниками різних культур, англійська мова стає мовою професійного спілкування або вирішення професійних завдань у різноманітних ситуаціях. Тому англійська професійна лексика широко застосовується в професійному прикордонному дискурсі. Зокрема, це відбувається завдяки інтеграції українського прикордонного відомства в систему спільної професійної підготовки персоналу прикордонних відомств країн ЄС.

Українські прикордонники беруть участь в операціях Європейської агенції із прикордонної й берегової охорони (FRONTEX) як спостерігачі. Також вони були учасниками багатьох видів практичної підготовки та семінарах для прикордонників. 2019 р. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького приєдналася до мережі партнерських академій FRONTEX, ставши єдиним навчальним закладом-членом міжнародної мережі партнерських академій серед країн Східноєвропейського партнерства та 40-м

навчальним закладом, що має робочу домовленість про співпрацю з FRONTEX в цілому. Головною метою цих партнерських академій є сприяння співробітництву з навчальними закладами прикордонної й берегової охорони ЄС, створення спільних освітніх стандартів і модернізація систем навчання та практичної підготовки в галузі прикордонної і берегової охорони.

«Агенція FRONTEX (Європейська агенція з прикордонної і берегової охорони) сприяє країнам-членам Європейського Союзу (ЄС) у підвищенні та гармонізації стандартів підготовки персоналу прикордонних відомств. Саме професія прикордонника потребує спільних підходів у підготовці, тому що об'єктивною є потреба мати спільні уявлення про свою професію людям, які можуть нести службу по різні сторони кордону, але дуже близько один від одного» [2, с. 28]. Співробітництво НАДПСУ імені Богдана Хмельницького з мережею партнерських академій FRONTEX сприяло не лише узгодженню Уніфікованої програми підготовки (УПП) фахівців з охорони кордону з галузевої рамки кваліфікацій (ГРК) сфери охорони кордону, а й впровадженню уніфікованої англомовної професійної лексики в обіг прикордонного дискурсу.

Звертаючись до вищезазначених особливостей комунікативних ситуацій, можна стверджувати, що місце мовленнєвих ситуацій прикордонного дискурсу визначається сферою діяльності комунікантів і способом комунікації: особистої чи опосередкованої засобами комунікації (телефонні розмови, інтернет, листування звичайною чи електронною поштою, засоби масової інформації тощо).

Учасниками мовленнєвих ситуацій у межах цього дискурсу є військовослужбовці, прикордонники, представники академічних кіл, які викладають дисципліни, пов'язані зі службовою діяльністю прикордонників, представники засобів масової інформації, які висвітлюють питання, пов'язані із прикордонною діяльністю, а також пересічні громадяни, задіяні у прикордонному дискурсі під час перетину державного кордону. Крім того, учасниками цих мовленнєвих ситуацій можуть ставати й громадяни, чий інтерес перетинається із зазначеними сферами прикордонної діяльності.

Мотиви спілкування та мовленнєві наміри комунікантів є визначальними факторами в доборі мовних засобів для досягнення комунікативної мети. До того ж оскільки будь-яка особа зазвичай належить до більш ніж однієї групи одночасно, мова, якою користуються комуніканти, є відображенням соціальних реалій і досвіду, характерних для всіх груп. Це вимагає застосування специфічних мовних засобів – професійного мовлення.

Н. Хомський зазначає, що «важливість мови, яка робить її унікальною, полягає не так у її ролі в комунікативних настановах до дії», як «у її ролі у процесі символізації, у породженні когнітивних образів» [7, с. 506]. Очевидно, що такі когнітивні образи виникають або спеціально створюються залежно від сфери спілкування та мети спілкування, які є ознаками мовленнєвих ситуацій. Сферами, у яких розгортається прикордонний дискурс, є офіційні прийоми, наради, конференції, прес-конференції, переговори, командно-штабні навчання, селекторні наради, навчальні ситуації із застосуванням професійної прикордонної лексики, нормативні документи, робочі ситуації в пунктах пропуску, зокрема з громадянами, які перетинають кордон тощо.

Отже, особливостями мовленнєвих/комунікативних ситуацій прикордонного дискурсу можна вважати застосування професійного мовлення, якому притаманна професійна прикордонна лексика залежно від сфери спілкування; інтенціональність комунікантів, зацікавленість їх у досягненні певного комунікативного наміру, що досягається завдяки створенню конкретних когнітивних образів із використанням певних мовних засобів, а саме – професійного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Авронин В. А.* Проблемы изучения функциональной стороны языка: К вопросу о предмете социолингвистики. Л. : «Наука», 1975. 276 с.
2. *Балендр А.* Гармонізація загальноєвропейських стандартів підготовки фахівців з охорони кордону: український досвід. Педагогічний дискурс. 2019. № 26. С. 27–31.
3. *Берестецька Н. В.* Прикордонний дискурс як педагогічна проблема. Збірник наукових праць Національної академії Державної при-

кордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки. 2014. №4(73). С. 20–32.

4. Карасик В. И. Религиозный дискурс. Языковая личность : проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград : Перемена. 1999. С. 5–19.

5. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена. 2002. 477с.

6. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику : дисертація... д-ра філол. наук. Київ, 2016. 501 с.

7. Хомський Н. Три чинники формування мови. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO = Anthology of Contemporary Philosophy of Science, or ASIMO smile. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2017. С. 501–548.

8. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: монографія. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.

Mishchynska I. V., Candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi
ORCID ID: 0000-0002-5232-4811

PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE SITUATIONS OF BORDER GUARDS PROFESSIONAL DISCOURSE

Specific features of border discourse as a special form of social interaction are considered in the article. The characteristic features of communicative situations of border discourse are highlighted.

The conditions under which modern border discourse takes place are analyzed. Particular attention is paid to the professional speech of border guards, which is characterized by professional border guard vocabulary, depending on the field of communication.

Discourse is a complex communicative event or sociolinguistic structure created by interlocutors in specific communicative, social and pragmatic situations. Border discourse exists in two forms: the oral form and written form. Oral border discourse is the communication between people in the line of duty. It can be a conversation between two servicemen, between an officer and a person crossing the state border of Ukraine, or a senior officer and a subordinate serviceperson. Written border discourse is secondary to oral speech. Written speech is actually dialogical.

The material of the research is presented by normative documents, educational materials, materials of mass media, in which the communicative situations of the border discourse are presented.

The place of speech situations of border discourse is determined by the sphere of activity of communicators and the method of communication: personal or indirect means of communication (telephone conversations, Internet, correspondence by regular or e-mail, mass media, etc.

Participants in speech situations within this discourse are border guards, academics who teach disciplines related to the activities of border guards, members of the media who cover issues related to border activities, as well as ordinary citizens involved in border discourse when crossing the state border.

Motives of communication and speech intentions of communicators are determining factors in the selection of language means to achieve the communicative goal.

Areas in which the border discourse takes place are official receptions, meetings, conferences, press conferences, negotiations, command and staff exercises, conferences, training situations with the use of professional border guard vocabulary, regulations, official situations at checkpoints.

Keywords: *communicative situations, border discourse, professional speech, communicative acts, professional lexicon.*

REFERENCES

1. Avronin V. A. (1975). Problemy izucheniya funktsional'noj storony yazyka: K voprosu o predmete sociolingvistiki [Problems of studying the functional side of language: On the subject of sociolinguistics]. L. : Nauka [In Russian].

2. Balendr A. (2019). Garmonizaciya zagal'noevropejs'kikh standartiv pidgotovki fakhivciv z okhoroni kordonu: ukrains'kij dosvid. [Harmonization of European standards for the training of border guards : Ukrainian Experience]. Pedagogichnij diskurs – Pedagogical discourse, 26, 27–31 [in Ukrainian].

3. Berestec'ka N. V. (2014). Prikordonnij diskurs yak pedagogichna problema. [Border discourse as a pedagogical problem]. Zbirnik naukovikh prac' Nacional'noi akademii Derzhavnoi prikordonnoi sluzhbi Ukraïni. Seriya: Pedagogichni ta psikhologichni nauki. – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series : Pedagogics and Psychology, 4(73), 20–32 [in Ukrainian].

4. Karasik V. I. (1999). Religioznyj diskurs. Yazykovaya lichnost' : problemy lingvokul'turologii i funktsional'noj semantiki [Religious discourse. Linguistic

personality: problems of linguocultural studies and functional semantics]. Volgograd : Peremena [In Russian].

5. *Karasik V. I.* (2002). Yazykovoj krug : lichnost', koncepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd : Peremena [In Russian].

6. *Ushchina V. A.* (2016). Poziciyuvannya sub'yekta v suchasnomu anglomovnomu diskursi riziku [Positioning the subject in modern English discourse of risk]. Doctor's thesis. Kii'v : KNLU [in Ukrainian].

7. *Homs'kij N.* (2017). Tri chinniki formuvannya movi. Antologiya suchasnoï filosofii nauki, abo usmishka ASIMO [Three factors of language formation = Anthology of Contemporary Philosophy of Science, or ASIMO smile]. L'viv : LNU imeni Ivana Franka. 2017, 501–548.

8. *Shevchenko I. S.* (2005). Problemi tipologii diskursu. Diskurs yak kognitivno-komunikativnij fenomen [Problems of discourse typology. Discourse as a cognitive and communicative phenomenon]: monograph. Kharkiv : Konstanta.

Дата надходження до редакції – 23.05.2021

Дата затвердження редакцією – 05.06.2021